

Israelis Lempertas

ISRAELIS LEMPERTAS

Vilnius

Lietuva

Sutikau Israelį Lempertą Lietuvos žydų bendruomenėje ir jis iškart sutiko duoti interviu. Jis buvo labai užsiėmęs, taigi negalėjo skirti man pakankamai dėmesio. Pasiūliau paimti interviu jo namuose, tačiau jis atsisakė, teigdamas, kad žmona serga, todėl susitarėme susitikti bendruomenės namuose kai tik jis galės. Israelis – neaukštas, sportiško sudėjimo vyras papurusiais žilais plaukais, atrodo rimtas, subtilus ir protingas. Jaučiu, kad pokalbis jam nėra lengvas. Israeliui sunku kalbėti apie savo vaikystę, žuvusius tėvą ir brolių, todėl jis daug nepasakoja apie savo šeimą ir aš nenoriu jo skaudinti papildomais klausimais.

[Mano šeimos istorija](#)

[Kaip augau](#)

[Karo metai](#)

[Po karo](#)

[Žodynėlis](#)

Mano šeimos istorija

Gimiau Lietuvos pasienio mieste Mažeikiuose, 250 kilometrų į šiaurės vakarus nuo Vilniaus, netoli Latvijos sienos. Mažeikiuose gyveno maždaug 5-7 tūkstančiai žmonių. Žydų buvo apie 700 – 800. Aš beveik nieko nežinau apie savo protėvius. Daug dauguma jaunuolių, jaunystėje visai nesidomėjau praeitimi, turėjau galvoti apie išsilavinimą, darbą ir šeimą. Dabar jau norėčiau sužinoti giminės istoriją, bet nebėra gyvųjų, kurių galėčiau paklausti. Kiek žinau, motinos giminės yra iš Mažeikių. Prisimenu senelį iš motinos pusės Faivušą Levinsoną. Manau, jis gimė 1860-aisiais. Senelis buvo melamedas chederyje. Nepamenu jo dėvint kipą ar kepurę. Iš nuotraukų sprendžiant, galvos jis niekad nedengė.

Nieko nežinau apie močiutę iš motinos pusės. Ji mirė gerokai prieš man gimstant. Neprisimenu jokių pasakojimų apie ją. Netgi nežinau jos vardo. Prasidėjus Pirmajam Pasauliniam karui, žydai, gyvenantys prie fronto linijos, ypač iš Kauno apskrities, įskaitant šiai apskrčiai priklausiusius Mažeikius, buvo išsiųsti į tolimus Rusijos rajonus. Antisemitiškai nusiteikę caro karinės valdžios atstovai galvojo, kad jidiš ir vokiečių kalbų giminingumas, žydų išvaizdos ir gyvenimo būdo skirtumai, lyginant su kitais vietos gyventojais, paskatintys žydus užsiimti šnipinėjimu. Daug žydų šeimų iš Baltijos šalių buvo ištremti. Mano mamos šeimą ištremė į Berdianską, šiltą Ukrainos miestą Azovo jūros pakrantėje (1000 kilometrų į pietus nuo Kijevo). Lietuvai atgavus nepriklausomybę [1](#), beveik visi žydai grįžo į tėvynę. Grįžo ir Faivušo Levinsono šeima. Nežinau, ar močiutė tada buvo gyva. Kiek prisimenu, senelis Faivušas gyveno vienos iš mano tetų namuose. Jis mirė 1933 metais

ir palaidotas Mažeikių žydų kapinėse laikantis žydiško ritualo. Jo laidotuvėse nedalyvavau. Žydams nebuvo įprasta vestis vaikus į giminaičių laidotuves.

Faivušas turėjo daug vaikų. Mano mamos broliai išvyko į Ameriką 1920-ųjų pradžioje. Žinau tik jų vardus – Luji ir Beniamin ir kad jie buvo vedę ir turėjo vaikų. Nežinau jų likimo. Dar buvo penkios dukterys, įskaitant mano mamą, gimusią 1897 metais. Vyriausia sesuo, keliais metais vyresnė už mano mamą, turėjo dvigubą vardą – Roza ir Šifra. Šeimoje ją vadino Šifra. Jos vyras Aba Mets neturėjo nuolatinio darbo ir užsiiminėjo atsitiktiniais darbais. Šifra ir Aba turėjo du sūnus – Rafaelį, keturiais metais vyresnį už mane, ir mano bendraamžį Nachmaną. Prasidėjus Didžiajam Tėvynės karui [2](#) mes pabėgome su tetos Šifros šeima. Jos vyras Aba iš pradžių buvo darbo fronte [3](#). Jis dirbo karinėje gamykloje Sibire. Paskui jį pašaukė į kariuomenę ir jis tarnavo 1943 metais suformuotoje Šešioliktoje lietuviškoje divizijoje [batalionas vadinamas lietuvišku, nes buvo suformuotas daugiausiai iš buvusių Lietuvos piliečių, kurie buvo savanoriai, evakuotieji ar tarnavo darbo fronte]. Aba neilgai trukus žuvo mūšyje 1943 metais. Tuo metu jis jau nebuvo jaunuolis. Šifra su berniukais grįžo į Lietuvą ir įsikūrė Vilniuje. Maždaug po 20 metų ji ir jos vaikai išvyko į Izraelį. Šifra nugyveno ilgą gyvenimą ir mirė 1990-ųjų pradžioje. Jos sūnūs sėkmingai tebegyvena Izraelyje.

Dvi mamos seserys gyveno Tarybų Sąjungoje. Lija, vyresnė už mano mamą metais ar dviem, išvyko į Baku, Azerbaidžaną, kur gyveno jos vyras. Nežinau, kaip jie susipažino. Jie karštai mylėjo vienas kitą. Lijos vyras buvo rusas ir tai buvo viena iš priežasčių, kodėl ji išvažiavo iš Lietuvos. Tuo metu skirtingų tautybių žmonių vedybos nebuvo priimtinos. Ištekėjusi Lija tapo Zimnikova. Ji buvo namų šeimininkė, o jos vyras, kurio vardo neprisimenu, užėmė įvairias pareigas Azerbaidžano vyriausybėje. Jie turėjo vienintelę dukrą Viktoriją. Persikėlusį į SSSR, Lija liovėsi susirašinėjusi su giminėmis Lietuvoje, nes tai buvo laikoma pavojinga ir SSSR persekiojama veikla [palaikyti ryšius su giminėmis užsienyje] [4](#). Tuo labiau, kad Lijos vyras priklausė vyriausybei. Neprisimenu, kur Lija ir jos dukra Viktorija buvo per Antrąjį Pasaulinį karą. Po karo Viktorija ištekėjo už mano draugo ir jie persikėlė į Vilnių. Kai Lija ir jos vyras paseno, jie persikėlė pas dukrą Viktoriją į Vilnių ir gyveno čia iki mirties. Teta Lija mirė 1970-ųjų pabaigoje.

Prieš išvažiuojant į Rusiją, mano mamos antroji sesuo Anna (taip ją vadino sovietiniais laikais, o jos tikrasis žydiškas vardas nežinomas), jaunesnė už ją 2 metais, dirbo kvalifikuota aukle Mažeikių žydų vaikų darželyje. 1920-ųjų pradžioje Anna slapta pabėgo iš Maskvos, SSSR, kartu su savo žydu vyru Kabo. Iki Lietuvos aneksijos prie SSSR 1940 metais [5](#), mama nepalaikė jokių ryšių su seserimis. Vėliau ji pradėjo su jomis susirašinėti. 1941 metų rudenį, kai fašistinė kariuomenė artėjo prie Maskvos, Anna ir jos dukra Riva nusprendė evakuotis ir atvykti pas mus į Kirovo sritį. Po karo Anna ir Riva grįžo į Maskvą. Anna mirė 1980-aisiais, o Riva dabar gyvena Maskvoje.

Mamos jauniausios sesers, gimusios 1910 metais, likimas yra tragiškas. Rachilė ištekėjo už išlepusio dykaduonio Rygos žydo Jakobo Rier. Prasidėjus Antrajam Pasauliniam karui, Rachilės dukrai Rozai buvo treji. Rachilė ir Jakobas su dukra antrąją karo dieną atvyko į Mažeikius. Kai mūsų šeima atsidūrė Rygoje, Jakobas labai norėjo su savo šeima nuvažiuoti pas giminaičius Salaspilyje, „pailsėti“, jo žodžiais tariant. Mes jau ruošėmės išvažiuoti, tačiau Rachilės šeima liko okupacijoje. Pagal archyvinius dokumentus, kuriuos suradau po karo, Rachilės šeima žuvo vienoje iš baisiausių Salaspilio naikinimo stovyklų. [6](#).

Mano mama Liuba Levinson buvo mokoma namuose. Neprisimenu, kad ji sakytųėjusi į gimnaziją. Senelis Faivušas mokė vaikus pats. Jidiš buvo mamos gimtoji kalba. Gimusi ir paauglystę praleidusi

carinėje Rusijoje, ji gerai mokėjo kalbėti ir rašyti rusiškai. Lietuviškai ji kalbėjo su stipriu akcentu, kaip ir dauguma žydų. Kaip daugelis žydžių moterų, mama jaunystėje nedirbo. Ji gyveno tėvų namuose ir padėjo močiutei namų ruošoje. Nežinau, kaip mano tėvai susitiko. Gal tai buvo iš anksto sutartos žydiškos vedybos. Jie susituokė 1920-ųjų pradžioje.

Nedaug ką žinau apie savo tėvo šeimą. Prisimenu, kad senelis Davidas Lempertas gyveno Latvijoje, Daugpilio mieste, bet nežinau ar ten jis ir gimė. Tėvo žodžiais, Davidas gimė XIX amžiaus viduryje. Tėvas pasakojo, kad senelis Davidas turėjo medienos verslą ir buvo gana pasiturintis. Sprendžiant pagal namuose kabėjusį Davido portretą su barzda ir kipa ant galvos, iš gąsdinančių tėvo pasakojimų, galiu pasakyti, kad senelis buvo religingas žydas. Per Pirmąjį Pasaulinį karą tėvo šeima taip pat buvo ištremta. Tėvo žodžiais, senelis atsisakė gyventi Charkove (Ukraina, 440 kilometrų nuo Kijevo), kur jis dirbo keliose Sovietų Armijos kontorose. Karui pasibaigus, šeima grįžo į Lietuvą. Negaliu pasakyti, kada senelis Davidas mirė. Manau, tai įvyko dar prieš šeimai sugrįžtant prie Baltijos. Senelė iš motinos pusės, maža liesa moteriškė visad uždengta galva, gyveno su mumis. Neprisimenu netgi jos vardo. Ji buvo silpnos sveikatos ir daugiausiai gulėjo lovoje savo kambaryje. Mes ją vadinome tiesiog močiute. Pamenu, kaip ji uždegdavo žvakes Šabo išvakarėse. Ji skaitydavo savo storą apdrįskusią maldaknygę, kol dar galėjo matyti. Kai buvau penkerių, t.y. 1930 metais, močiutė mirė. Ją palaidojo pagal žydiškas tradicijas Mažeikių žydų kapinėse. Nieko nežinau apie tėvo brolius ar seseris. Manau, jis buvo vienintelis sūnus. Aš bent jau neprisimenu jokių kalbų apie brolius ar seseris.

Mano tėvas Itšokas Lempertas gimė 1887 metais. Nežinau jo gimimo vietos. Tėvas buvo labai išsilavinęs žmogus. Jis baigė gimnaziją ir, greičiausiai, dar kažkokią mokymo įstaigą. Be gimtosios jidiš kalbos, laisvai kalbėjo rusiškai. Nežinau, kaip gerai jis kalbėjo lietuviškai, bet tikrai geriau nei mama. Tėvą atleido nuo tarnavimo carinėje armijoje dėl myopia alta – aukštos trumparegystės. Mažeikiuose tėvas buvo labai gerbiamas. Jis dirbo vyriausiu buhalteriu Mažeikių žydų banke, buvo labai patyręs apskaitininkas ir netgi turėjo studentų. Jie ateidavo pas tėvą į manus ir jis duodavo jiems privačias sąskaitybos pamokas. Be buhalterijos ir mokymo, tėvas dar dalyvavo visuomeninėje veikloje.

Tėvai susituokė Mažeikiuose. Nežinau, ar vestuvės buvo žydiškos, nes jie abu, ypač tėvas, nebuvo religingi. Galbūt jie laikėsi tradicijų ir tuokėsi po chupa tiesiog iš pagarbos giminaičiams. 1923 metais gimė mano vyresnysis brolis. Jis gavo dvigubą Mikhl-Duvid vardą. Jį pavadino Duvidu senelio garbei, bet nežinau antrojo, Mikhl, vardo priežasties. Namuose brolių vadinome Duvidu. Aš gimiau 1925 metų lapkričio 17 dieną. Mane pavadino Israeliu vieno iš mano prosenelių, nežinau, iš tėvo ar motinos pusės, garbei. Mano tėvo ir senelio pavardė buvo Lempert. Gimiau nepriklausomoje Lietuvoje, taigi gimimo liudijime buvo įrašytas lietuviškas mano žydiško vardo variantas, būtent Lempertas [vardų sulietuvinimas] [7](#). Aš vis dar nešioju šią pavardę.

Kaip augau

Mūsų šeima neturėjo jokios nuosavybės ir tėvai visada nuomavosi būstą. Nieko ypatingo neprisimenu. Dažniausiai tai būdavo 3 kambarių butas su virtuve, be patogumų (tualetas buvo lauke). Tėvas buvo užsiėmęs darbe ir visuomeninėje veikloje ir negalėjo daug laiko praleisti su vaikais. Daugiausiai mumis rūpinosi mama. Namų atmosfera ir svečių pokalbiai, dažniausiai jidiš kalba, darė įtaką mūsų ugdymuisi. Mama buvo namų šeimininkė, tačiau ji tik prižiūrėjo namus, o ruošos darbus atlikdavo kiti. Mes visada turėjome tarnaitę – tylią ir darbščią lietuvę. Pagal mamos

nurodymus ji gamino maistą, tvarkė namus ir skalbė. Tėvai nebuvo religingi. Jie bandė laikytis žydiškų tradicijų kol su mumis gyvenusi močiutė ir senelis Faivušas buvo gyvi. Bent jau, gaminant maistą, buvo laikomasi pagrindinių kašruto taisyklių. Namuose buvo atskiri indai pienui ir mėšai – nuo porceliano servizo iki puodų, keptuvių ir pjaustymo lentų. Mėsą pirkdavo specialioje žydų parduotuvėje, prekiausioje tiktai košerine mėsa. Vienas butas, kuriame gyvenome ilgą laiką, priklausė košerinės parduotuvės savininkams. Buvo trys parduotuvės savininkai – du broliai Glikai ir jų našlė sesuo Mendelevič. Naminius paukščius pirkdavome parduotuvėje ir nešdavome pas skerdiką. Ankstyvoje vaikystėje mama mane vesdavosi pas skerdiką. Prisimenu jo mažą namelį ir pašiūrę kieme. Visada stovėdavo žydžių moterų eilė su kudakuojančiais paukščiais. Kol močiutė buvo gyva, namuose nebūdavo kiaulienos. Pentadieniais ji arba mama uždegdavo Šabo žvakes. Tik tiek ir buvo, jokių kitų pasiruošimų Šabui – neruošdavo skanėstų, nekepėdavo chalų. Lyginant su kitais žydais, tokių dalykų mūsų namuose nebuvo. Šabo dieną tėvas nedirbdavo. Žydų bankas, kaip ir žydų mokykla, šeštadieniais buvo uždarytas. Tėvas iki vėlumas skaitydavo ir rašydavo prie rašomojo stalo ir, manau, pažeisdavo Šabo tradicijas.

Mes neminėjome žydiškų švenčių. Senelis Faivušas ateidavo pas mus ir atlikdavo Pesacho sederį. Senelis sėsdavo stalo gale, apsirengęs šventiniais drabužiais, su kipa. Gabaliukas macos – afikoman' būdavo slepiamas po jo pagalve. Man reikėdavo jo ieškoti. Paprastai Duvidas užduodavo seneliui keturis tradicinius klausimus apie šventės kilmę. [Redaktoriaus pastaba: Paprastai klausimus užduoda jauniausias sūnus, taigi, pagal tradiciją, taip daryti turėjo Israelis.] Taip pat prisimenu Chanuką. Bulves tešloje dažniausiai kepėdavo mūsų namuose. Vaikai dažniausiai žaisdavo su sukučiu. Senelis Faivušas duodavo mums Chanukos pinigų. Neprisimenu kaip švėsdavome kitas šventes. Seneliui Faivušui mirus, liovėmės švęsti netgi šias šventes. Ne todėl, kad tingėjome, bet dėl mano tėvo ateistinių principų. Būtent dėl to nei aš, nei mano brolis Duvidas nepraėjome bar-micvos.

Nei tėvas, nei motina nevaikščiojo į sinagogą. Didelė dviaukštė sinagoga buvo netoli mūsų buto. Rabinas Mamjoffe buvo labai gerbiamas žmogus. Jis gerai sutarė su mano tėvu ir lankydavo pas mus. Tėvas ir rabinas ilgai šnekėdavosi prie arbatos puodelio. Manau, tai buvo teologiniai ir filosofiniai pokalbiai. Mamjoffe pavardė buvo parašyta mano gimimo liudijime ir aš gerai prisimenu jo įmantrų parašą. Rabinas Mamjoffe buvo žiauriai Hitlerio kareivių nužudytas pirmosiomis okupacijos dienomis. Po karo, dirbdamas su istoriniais archyvais, aš dar kartą aptikau jo parašą ir vaikystės prisiminimai mane sukretė. Žinojau daug žmonių, kurie buvo nužudyti – gimnazijos bendraklasiai ir tėvų draugai. Tačiau tai buvo atsitiktinės pažintys ir manęs taip giliai nesujaudino. Išlikęs Mamjoffe parašas sujaudino mane iki širdies gelmių. Kai prisimenu šį žmogų, pradėdau ašaroti.

Be sinagogos, buvo ir daugiau žydiškų institucijų. Netoli sinagogos buvo mikva, bet mūsų šeima ten nėjo. Buvo labdaros organizacijos, tokios kaip žydų vaikų darželis, valgykla skurstantiems. Mūsų šeima priklausė vidurinei klasei, nebuvome turtuliai. Knygos ir laikraščiai, kuriuos tėvas prenumeravo, mūsų namuose buvo svarbiausi. Nuo pat vaikystės juos skaitydavome. 1930-siais turėjome radiją. Tais laikais jis buvo retas ir brangus dalykas. Mano broliui ir man padovanojo dviratį. Nedaug žydų vaikų turėjo dviračius ir tai buvo savotiška prabanga. Vasarą važiuodavome į vasarnamį, kurį tėvai nuomavo mažame Lietuvos kaimelyje. Mama mus vesdavosi pasivaikščioti miške, bet mes su broliu ilgėjomės namų ir draugų. Kaimelyje mes nuobodžiavome. Šeimos pragyvenimo pajamos buvo gana kuklios. Dauguma žydų buvo gerokai neturtingesni. Tarp žydų

buvo ir daug turtingų žmonių. Dažniausiai tai buvo verslininkai, parduotuvių savininkai, žydų gydytojai ir teisininkai. Neprisimenu jų vardų. Žinau tiek, kad parduotuvės miesto centre priklausė daugiausiai žydams.

Vienas iš vietinių žydų, Tulia, turėjo namą. Pirmasis mūsų nuomotas butas buvo jo name. Tulia turėjo didelį kiaušinių sandėlį. Jis užsiiminėjo didmenine kiaušinių prekyba ir net eksportavo juos į Angliją. Nepatekau į gimnaziją per vieną iš jo dukterų. Mano vyresnis brolis Duvidas lankė hebrajų gimnaziją. Palaipsniui mokinių skaičius buvo sumažintas ir ji sunyko. Brolis tos gimnazijos nebaigė ir vėliau mokėsi darbo organizacijos amatų mokykloje Kaune. Mažeikiuose buvo žydų pradžios mokykla. Prasimokiau joje keletą mėnesių ir susirgau. Mane mokė tėvas, o gimnazijos egzaminams ruošė ateinantis korepetitorius. Įstojau į lietuviškos pradžios mokyklos trečią klasę. Pabaigęs, laikiau stojamuosius egzaminus į valstybinę lietuvišką gimnaziją. Vienas iš stojamųjų egzaminų buvo Biblijos išmanymas. Aš beveik susikirtau, vos gavau patenkinamą pažymį. Mokytoja, egzaminavusi iš Biblijos, buvo rabino Mamjoffe dukra. Neradusi manęs priimtų mokinių sąrašė, Mamjoffe dukra atbėgo pas mano mamą atgailaudama ir kaltindama save. Ji galvojo, kad manęs nepriėmė todėl, kad ji parašė man blogą pažymį. Dvi Tulia dukros buvo priimtųjų į gimnaziją sąrašė. Jų žinios nebuvo puikios ir jos taip pat gavo patenkinamus pažymius per stojamuosius egzaminus. Tulia tiesiog papirko gimnazijos direktorių, organizuodamas vakarėlius jo garbei. Mokiausi lietuviškos pradžios mokyklos 4-je klasėje ir po metų sugebėjau įstoti į antrą gimnazijos klasę. Taip aš atsidūriau vienoje klasėje su Tulia dukromis. Jos buvo geros mergaitės. Susidraugavome ir aš padėdavau joms ruošti namų darbus. Apskritai, dauguma bendraklasių, žydų, buvo mano draugai. Prisimenu Borią Mendelevičių, mėsinės savininko sūnų, Jakobą Gusevą, Meiškę Mitskievičių. Visi jie žuvo per okupaciją.

Iki 1938 metų klasėje buvo lietuvių mokinių. Mes su jais sutarėme. Bendrai paėmus, Lietuvoje buvo labai nedaug antisemitų. Manau, Lietuva buvo šalis, kur antisemitizmas menkai pasireiškė, lyginant su kitomis šalimis, ypač 1930-ųjų viduryje. Iki 1924 metų žydams Lietuvoje buvo „aukso amžius“. Žydai niekaip nebuvo spaudžiami. Parlamente buvo žydų [8](#), kai 1926 metais Lietuvoje įvyko perversmas [9](#) ir į valdžią atėjo tautininkai – tai buvo demokratijos pabaiga. Komunistų partiją, kurios 60% narių buvo žydai, uždraudė. Žydus išvarė iš parlamento ir iš aukščiausių valstybės postų. Bet tai dar ne viskas. Diktatorius Smetona [10](#) atėjo į valdžią ir manė, kad vadovais turi būti lietuviai, o visi kiti turi tylėti ir padėti lietuviams kurti laimingą valstybę. Tačiau Smetona su žydais elgėsi gana gerai ir mes praktiškai nejutome jokio antisemitizmo. Aišku, kasdieniniame gyvenime antisemitizmas pasireiškėdavo įvairiais būdais. Prisimenu, kaip kartą lietuviai berniukai pradžios mokykloje bandė užtepti kiaušės taukų ant žydų berniukų lūpų. Bet tai buvo vaikiška nepiktybiška išdaiga. Vaikai tikriausiai nesuprato, ką daro. Susidūriau su tikru antisemitizmu 1930-ųjų pabaigoje. Tuo metu neturėjau jokių konkrečių politinių interesų. Klausydavausi tėvo ir jo draugų pokalbių ir vėliau supratau, kad tėvas nepriklausė jokiai partijai – nei komunistams, nei kitai. Jis turėjo savo pažiūras, „kairiasias“ pažiūras. Mieste buvo sionistų organizacijos, įskaitant Betar [11](#) ir Makabi [12](#). Nesigilinau į politiką. Įstojau į „Makabi“, kur žaidžiau stalo tenisą ir susitikdavau su bendraamžiais.

1938 – 1939 metais Lietuvoje pasijautė organizuota pro-nacistinė viešoji nuomonė. Dailės mokytojas, lietuvis, propagavo fašizmą jaunimo tarpe. Nežinau, kas taip darė, bet kiekvieną rytą gimnazijos vestibulyje atsirasdavo antisemitiniai plakatai, būtent, žydas su kumpa nosimi, peisais, susikuitęs, netvarkingais drabužiais, kuprotas. Plakatus nuimdavo, bet kitą rytą jie vėl atsirasdavo. Tikrai žinau, kad du šios grupelės vaikinai šaudė žydus, tame tarpe ir savo klasės draugus, 1941

metais, vienos Hitlerio akcijos metu. Mūsų klasėje buvo labai graži mergaitė, žydų banko direktoriaus Kock Glikmano duktė. Daug vaikinių buvo ją įsižiūrėję, įskaitant vieną iš tų vaikinių. Ji nenorėjo su juo susitikinėti ir jis pats nušovė ją per vieną akciją 1941 metais. Daug žmonių, bent jau mano šeima, suprato, kad fašizmas atneš didžiulę nelaimę mūsų šaliai ir daugelis žmonių žvalgėsi į SSSR. Nesu tikras, kad mano tėvas žinojo apie politinius procesus ir represijas, Stalino vykdomas SSSR [Didysis teroras] [13](#). Jis niekad su manim apie tai nekalbėjo.

Karo metai

Kai sovietų kareiviai įžengė į mūsų miestą 1940 metų birželį, daug žmonių juos sveikino, tikėdamiesi geresnio gyvenimo. [Redaktoriaus pastaba: iš tikrųjų, tik nedaugelis sveikino okupacinę Raudonąją armiją Lietuvoje. Daugiau kaip 50 metų sovietinė propaganda vadino Baltijos valstybių okupaciją „išlaisvinimu“, kaip ir jaučiasi šiame epizode.] Buvo traukinys su sovietų kariškiais ir keletas tankų. Prisimenu, kad aš su kitais berniukais nubėgome tenai, apstojome kareivius ir bandėme su jais kalbėtis rusiškai, nors nedaug ką mokėjome. Daug vaikinių gyrėsi piločių žvaigždėmis, kurias jiems davė kareiviai. Iš pradžių visi buvome euforijoje. Pirmą dieną centrinėje aikštėje įvyko mitingas. Mano tėvas pasakė kalbą. Jis pasveikino sovietų kareivius savo gimtąja jidiš kalba. Pirmą kartą per daug metų Mažeikiuose iš tribūnos skambėjo jidiš. Po to mitingai vyko beveik kiekvieną savaitę ir beveik visas miestas rinkdavosi paklausyti kalbėtojų. Euforiją keitė nusivylimas. Daugelis produktų dingo nuo prekystalių. Liko tik vienos rūšies prastos kokybės duona. Nebuvo pramoninių prekių, įskaitant muilą ir servetėles. Prasidėjo nacionalizacija. Bankas, kuriame dirbo tėvas, buvo nacionalizuotas, bet tėvas ir toliau jame dirbo. Žmonės, kurie turėjo kokią nors nuosavybę ar samdė darbininkus, buvo areštuojami ir tremiami į Sibirą [deportacijos iš Baltijos šalių] [14](#). Tulia ir jo šeima buvo ištremti ir daug kitų. Tulia mirė Sibiro stovykloje. Jo žmona mirė tremtyje, tačiau dukros sugebėjo grįžti atgal į gimtąjį miestą 1970-ųjų viduryje, jau suaugusios. Jos ilgai neužtruko Lietuvoje ir išvyko į Izraelį.

Mūsų gimnazija buvo pervadinta vidurine mokykla ir 7-ta gimnazijos klasė tapo 9-ta mokyklos klase. Visi kiti dalykai liko tokie patys. Įstojau į komjaunimo organizaciją [15](#). Buvau gana aktyvus – vedžiau susirinkimus, kviečiau žmones palaikyti sovietų režimą, piešiau plakatus. Vieni sovietų valdžios metais prabėgo labai greitai. 1941 metų birželio 21 dieną mokykloje buvo išleistuvių šventė. Grįžau namo vėlai ir ilgai neguliuau. Anksti ryte išgirdome lėktuvų gaudesį. Miestą pradėjo bombarduoti. Prasidėjo Didysis Tėvynės karas. Žmonės paniškai bandė bėgti, palikdami namus. Kai kurie žydai galvojo, kad vokiečiai nieko blogo jiems nedarys ir nusprendė pasilikti. Mūsų šeima nesirinko – pasilikti ar nepasilikti. Sekmadienio, birželio 22 dienos vakare mes pėsčiomis išėjome iš miesto. Mūsų buvo keturi – tetos Šifros ir mamos jaunesnės sesers Rachilės šeimos. Žmonės bėgo. Kelyje buvo minios pabėgėlių su lagaminais, kuprinėmis ir ryšuliais. Kelią bombardavo ir aš pirmą kartą pamačiau mirtį. Ne visi žmonės pakildavo bombardavimui pasibaigus. Atsitraukiantys sovietų armijos būriai ėjo su mumis. Ėjome keletą dienų, kol pasiekėme Latvijos sieną ir porą dienų stovėjome kažkioje geležinkelio stotyje Latvijoje laukdami traukinio. Trūko maisto. Nepasiėmėme daug išeidami ir greitai maistą pabaigėme. Tėvas ir dėdė Aba Metz keitė mūsų daiktus į produktus ir šeima sugebėjo išsiversti keletą dienų. Tada sugebėjome įsėsti į traukinį, važiuojantį į Rygą. Atvykusius, mus apgyvendino mokykloje, kurioje buvo organizuotas evakuacinis punktas. Miegojome didelėje salėje ant grindų. Dieną evakuotieji gaudavo sriubos arba košės su duona. Švelniai tariant, situacija buvo neįprasta. Iki 1940 metų mes gyvenome buržuazinėje Lietuvoje ir buvome pripratę prie santykinio komforto. Nusprendėme laikytis kartu, nes buvo lengviau įveikti

vargus su giminės pagalba, kuri buvo tikrai vertinga tomis aplinkybėmis. Po dienos ar dviejų, Jakobas Rier, tetos Rachilės vyras, užsispyrė, kad mes sustotume Sauspilsė ir pailsėtume pas jo giminaičius ir palauktume, kol šis sąmyšis baigsis. Jis nebuvo pratęs prie sunkumų, o teta Rachilė vyrui nusileisdavo. Atsisveikinome su ja ir mažąja Rozočka. Tuo metu nežinojome, kad jau niekad jų nepamatysime.

Pajudėjome toliau maždaug po dešimties dienų. Sėdome į traukinį, kuris buvo skirtas evakuoti kažkokią gamyklą. Keletas tuščių platformų būdavo prikabinamos prie traukinių, kad pabėgėliai galėtų įsitaisyti. Labai trūko vietos. Traukinys pajudėjo. Išbuvome kelyje ne mažiau kaip tris savaites. Prieš įlipant į traukinį, tėvas gavo truputį [maisto] produktų mainais už daiktus. Evakuaciniame punkte mums išdalino sausą davinį – džiovėsius. Pradžioje alkio nejautėme. Produktams pasibaigus, ėmėme badauti. Traukiniui sustojus, tėvas ir vyresnis brolis išlipdavo ieškoti maisto. Kartais gaudavome maisto iš vietinių žmonių mainydamiesi, o kartais jie sugebėdavo gauti puodą sriubos, kurią dalindavo evakuotiesiems stotyse. Kelią nuolat bombarduodavo ir traukinys dažnai stodavo. Tada evakuotieji išsibėgiodavo skirtingomis kryptimis slėpdamiesi natūraliose priedangose. Mačiau daug mirčių, tačiau prie to neįmanoma priprasti.

Atvykome į Kirovo miestą [850 kilometrų į rytus nuo Maskvos]. Iš pradžių įsikūrėme evakuaciniame punkte. Jame mus laikė keletą dienų. Atėjo taip vadinami „pirkėjai“ – kolūkio [16](#) pirmininkas ir statybų meistrai. Kaip taisyklė, jie rinkosi jaunus žmones. Po kurio laiko mes ir tetos Šifros šeima buvome pasiūsti į vieną Kirovo srities kolūkį. Mane iš pradžių paskyrė prie žemės ūkio darbų, vėliau tapau dailide. Tėvas nusilpo dėl ligos ir bado ir mirė 1941 metų pabaigoje. Tuo metu iš Maskvos atvyko teta Anna ir Rina. Ji taip pat pradėjo dirbti kolūkyje. Visi gyvenome viename kambaryje vietinio kolūkiečio name. Jie su mumis elgėsi tikrai gerai, bet maisto katastrofiškai trūko, nors aš gaudavau darbadienius [17](#) ir maisto davinį, mama gaudavo menką išlaikytinio maisto davinį. Nepaisant karo, svajojau apie mokslą. Vis dar galvijau stoti į institutą. Kai Maskvos Mokytojų rengimo institutas buvo evakuotas į Kirovą, mane įtraukė į fizikos ir matematikos fakulteto pirmakursių sąrašą. Tai nebuvo visiškai tai, apie ką svajojau – tapti istoriku arba filosofu, bet pasirinkimo neturėjau. Gyvenau instituto bendrabutyje Kirove. Mama tikrai kentėjo tėvui mirus. Ji dažnai nesveikuodavo. Sugebėjau susitarti, kad mama gautų kambarį mano bendrabutyje. Ją pasamdė dirbti valytoja ir suteikė kambarį. Ji taip pat budėjo bendrabutyje. Mano studentiškas gyvenimas bėgo greitai. Studijuoti man buvo lengva ir aš gerai mokiausi. Gyvenome šaltame bendrabutyje kaip viena šeima ir dalinomės viskuo, ką turėjome. Kiekvieną dieną, užgniaužę kvapą, klausydavomės žinių apžvalgos iš fronto. Su manimi mokėsi įvairių tautybių jaunuoliai, bet mūsų draugystę sustiprino bendra nelaimė. Vaidų nebuvo. Mokiausi tik pusantrų metų. 1943 metų pradžioje mano brolis ir aš buvome pašaukti į frontą. Brolis visą laiką dirbo vienoje karinėje gamykloje ir daug kartų ėjo į karinio šaukimo skyrių, bet pašauktas nebuvo, ir štai atėjo laikas.

Mus pasiuntė į naujai suformuotą Šešiolikąją lietuviškąją diviziją [18](#), stovinčią Balakhnos mieste, Nižnij Novgorode. Mama pasiliko Kirove ir mes susitarėme, kad ji visą laiką pasiliks institute, kad mums būtų lengviau ją surasti po karo. Tuo metu situacija fronte ženkliai pasikeitė – po fašistų sutriuškinimo prie Stalingrado [Stalingrado mūšis] [19](#), niekas neabejojo dėl Sovietų armijos pergalės. Mano brolis ir aš atsidūrėme skirtingose vietose. Aš praleidau porą mėnesių mokymuose ir netrukus buvau išsiųstas į frontą. Deja, brolis ilgai fronte neišbuvo. Jis žuvo mūšyje netrukus po pašaukimo į priešakines linijas.

1943 metų vasarą atsidūriau mūšio lauke. Buvau pėstininkų eilinis. Tai sunkiausia ir pavojingiausia karinė profesija. Mes visada pirmieji susidurdavome su priešu akis į akį. Mūsų divizija priklausė Pirmajam Pabaltijo frontui [20](#). Greitai judėjome Rusijos, paskui Ukrainos teritorija ir tolyn į Vakarus. Armijoje mus gerai maitino. Pirmą kartą per visus karo metus aš buvau sotus. Aišku, gyvenimo sąlygos buvo apgailėtinos. Miegojome blindažuose. Kartais įsikurdavome namuose išlaisvintuose kaimuose, taigi galėjome išsimiegoti šilumoje ir išsimaudyti pirtyje. Tačiau taip būdavo retai. Nebuvau bailys, pirmas puldavau į ataką. Prieš vieną iš didžiausių mūšių įstojau į Komunistų partiją. Padariau tai sąmoningai ir apgalvotai. Fronte visi norintys būdavo priimami į partiją be biurokratinių formalumų. Taigi, mane priėmė į Sovietų Sąjungos Komunistų partiją. Prisimenu, kad dažnai kildavome į ataką su Stalino vardu lūpose ir darėme tai savo noru. Buvome įsitikinę, kad šis žmogus mus drąsina ir įkvepia pergalei. Taip mes buvome auklėti. Pačio sunkiausio mūšio metu atsidūriau priešakyje. Įšokau į priešų apkasus ir nušoviau ten buvusius fašistus. Kaip vėliau pasirodė, mano žygdarbis lemiamas išvaduojant kaimą, kurį atakavome. Dabar neprisimenu jo pavadinimo, jis buvo ant Rusijos ir Baltarusijos sienos. Po mūšio vadas įtraukė mane į apdovanojimų sąrašą. Keistai pasijaučiau. Buvau kuklus ir nemaniau, kad elgiuosi išskirtinai. Atėjo nutarimas apdovanoti mane Šlovės ordinu [21](#). Greitai mane išrinko būrio komjaunimo vadovu, tapau politruko padėjėju [22](#). Turėjau sekti suvestines iš frontų ir vertinti politinę situaciją. Beje, laikraščiai buvo pristatomi kiekvieną dieną, taip pat vyko politiniai užsiėmimai su kareiviais, kai nebuvo mūšių. Karasėjo į pabaigą, frontas artėjo prie SSSR vakarinės sienos.

1944 metų vasarą mano tėvynė Lietuva buvo išlaisvinta. Visada susirašinėjau su motina. Kaip ir sutarėm, ji liko dirbti Mokytojų rengimo instituto bendrabutyje. Kartu su institutu ją evakavo į Maskvą. Mama prašė manęs saugotis, nelįsti po kulkomis, bet aš niekad nebuvau bailys. Gali pasirodyti keista, bet man fronte sunkiausia buvo be patogumų, be galimybės nusiprausti veidą, išsimaudyti, pasikeisti drabužius, o ne dėl fašistų kulų ar dėl baimės žūti bet kurią minutę. Pelkės, purvas, uodai ir miego trūkumas labiausiai slėgė mane. Mano charakteris netiko karinei tarnybai, nors, būdamas drąsus kareivis, aš gerai kovoja. 1944 metų pabaigoje į mūsų pulką atėjo kvietimas į karininkų kursus. Buvo pasiūlyta mano kandidatūra. Nenorėjau būti karjeros kareiviu, nemėgau karinės tarnybos. Norėjau tęsti mokslus institute. Supratau, kad karas baigiasi ir vargu ar aš būsiu demobilizuotas su karininko laipsniu. Tačiau aš sutikau, net nežinau, kodėl. Tikriausiai todėl, kad buvau labai atsakingas. Išvykau į trijų mėnesių kursus. Tai buvo Pirmojo Pabaltijo fronto karininkų kursai. Jie prasidėjo kaip tik po Lietuvos išlaisvinimo. Mes įsikūrėme Rygoje. Karasėjo į pabaigą ir kursus nuolatos prailgindavo, stengiantis išsaugoti kaip galima daugiau karininkų. Kai frontas perėjo į Rytų Prūsiją, mus išsiuntė į anksčiau Vokietijai priklausiusią Kaliningrado sritį [23](#), kurią išlaisvino sovietinė kariuomenė. Čia ir sutikome pergalę. Visi buvome susijaudinę. Buvome tokie laimingi, kad karas baigėsi ir atėjo laikas galvoti apie ateitį.

Po karo

Mes jau gavome karininko laipsnį ir aš tapau jaunesniuoju leitenantu. Netrukus po pergalės mus paskyrė į skirtingus karinius dalinius. Mane išsiuntė į Vilnių ir paskyrė 249 pulko, kuriame tarnavau, komjaunimo organizatoriumi. Pradžioje gyvenau kareivinėse su visais. Mūsų pulkas stovėjo Šiauriniame miestelyje, tai vienas iš Vilniaus priemiesčių. Mama dar pasiliko Maskvoje. Jai reikėjo gauti leidimą persikelti į Vilnių. Kai išrūpinau tokį leidimą, nuvykau į Maskvą parsivežti mamos. Maskvoje susitikau su teta Anna ir pussesere Rina. Tuo laiku jos jau buvo grįžusios iš Kirovo srities, kur gyveno karo metais. Iš pradžių mes su mama nuomavom būstą Vilniuje. Tai buvo mažas

kambarys be patogumų. 1946 metais daug žmonių išvyko iš Vilniaus į Lenkiją ir daug butų stovėjo tušti. [1946 metais sovietų valdžia leido išvykti žmonėms, gimusiems 1939-40 metais SSSR aneksuotose teritorijose.] Man davė mažą dviejų kambarių butą su virtuve, bet be patogumų. Galiausiai mes turėjome savo namus ir įsikūrėme su mama. Rašiau prašymus demobilizuotis, bet jie grįždavo neatsakyti.

Mane demobilizavo tik 1947 metais. Buvau laimingas. Dabar reikėjo tik rasti darbą ir vėl lankyti institutą. Prasidėjo tikri mano gyvenimo sunkumai. Tuo metu Lietuvoje, kaip ir visoje SSSR, vešėjo antisemitizmas [kampanija prieš „kosmopolitus“]. Susidūriau su juo ieškodamas darbo institute. Buvau baigęs pusantrų metų kursą tokiu metu, kai daugelis žmonių net nebuvo baigę 10 klasių. To pakako rasti darbą. Be to, buvau gimęs Lietuvoje, kovojau fronte, turėjau apdovanojimų, buvau Komunistų partijos narys, o tai buvo reta. Norėjau būti lektoriumi. Įgijau tokios patirties tarnaudamas pulke ir gerai sutariau su žmonėmis. Niekas nepavyko. Pirmiausiai kreipiausi į „Žinijos“ švietimo draugiją [Znaniye – visasąjunginė draugija, viešoji švietimo agentūra, palaikanti mokslo ir politikos žinių sklaidą.]. Man buvo pasiūlytas sąskaitininko darbas, kurio patirties visai neturėjau. Tada, respublikos Centrinio komjaunimo komiteto antrasis sekretorius, mano karo draugas, rekomendavo mane dirbti Centrinio komjaunimo komiteto pirmojo sekretoriaus padėjėju. Aišku, man nepavyko. Kreipiausi į kitas organizacijas. Iš pradžių mane gerai sutikdavo, nes neatrodžiau kaip tipišką žydą, bet perskaitę dokumentuose mano pavardę, kadru skyriaus viršininkai rasdavo priežastį man atsakyti. Aišku, jie nesakydavo tikrosios priežasties – kad esu žydą. Galiausiai, vienas geras karo metų draugas padėjo man rasti literatūrinio darbuotojo vietą laikraštyje „Sovietskaja Litva“ [rusų kalba leidžiamas Lietuvos laikraštis. 1944-1990 išeidavo šešis kartus per savaitę 70000 egzempliorių kasdien (1975)].

Tais pačiais 1947 metais pateikiau dokumentus į Vilniaus universiteto Fizikos ir matematikos fakultetą. Už akademinės studijas atsakingas prorektorius, užkietėjęs antisemitas, pasakė man: „Studijavote Mokytojų rengimo institute. Bandykite dar kartą“. Bet man padėjo iš Mažeikių kilęs universiteto partinis vadovas. Jis gerai pažinojo mano tėvą ir teigė, kad mane būtina priimti į antrą kursą, nes esu partijos narys ir kariavau fronte. Studentai tais laikais nebuvo panašūs į dabartinius studentus. Mes buvome suaugę, karą praėję žmonės. Buvau atsakingas ir už savo motiną. Ji nebegalėjo dirbti, taigi aš buvau vienintelis maitintojas. Būnant trečiame kurse, mane įdarbino dėstytojo padėjėju marksizmo- leninizmo katedroje. Lietuvoje trūko socialinių mokslų dėstytojų, gerai mokančių lietuvių ir rusų kalbas. Trečiame kurse mane paskyrė marksizmo – leninizmo dėstytojo padėjėju. Visame universitete buvo trys studentai – dėstytojai, įskaitant mane. Aš sėkmingai apsigyniau diplominį darbą ir galėjau nesijaudinti dėl privalomo darbo paskyrimo [25](#). Manęs net neklausė, ką norėčiau veikti. Likau dėstytojauti universitete.

Aš nesiejau valstybinio antisemitizmo, pasireiškusio žymaus žydų aktoriaus Michoelso [26](#) nužudymu, Žydų antifašistinio komiteto sunaikinimu [27](#) ir pasibaigusio absurdišku vadinamuoju „gydytojų sąmokslu“ [28](#), su Stalino vardu. Maniau, kad vietiniai valdžios aktyvistai stengiasi pasirodyti prieš aukščiausią sąjunginę valdžią. Sakyčiau, manęs asmeniškai antisemitinės kampanijos nepalietė. Toliau sėkmingai dėstytojavau. Sprendžiant iš to, kaip su manimi elgėsi vadovai ir studentai, buvau gerbiamas. Stalino mirtis 1953 metais man buvo smūgis. Palaipsniui, aš supratau jo tikrąjį vaidmenį ir kultą nuvainikuojančio partijos suvažiavimo [29](#) nutarimus priėmiau kaip logiškus ir būtinus. Tiesa buvo atskleista. Tik dabar, po perestroikos [30](#), mes beveik viską sužinojome apie sovietinio režimo ir Stalino nusikaltimus.

Dirbau universitete iki 1989 metų, iki perestroikos pradžios. Apgyniau kandidatinę disertaciją [sovietinis/ Rusijos mokslų daktaro laipsnis] [31](#). Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę [32](#) pasitvirtinau mokslinį vardą. Dabar esu istorijos mokslų daktaras. Turiu pasakyti, kad perestroiką priėmiau ne iš karto. Man buvo sunku paneigti visas tas idėjas, kuriomis tikėjau – socializmo ir komunizmo idėjas. Gimęs Lietuvoje, labai gerai supratau, kad Maskva yra svetima mūsų šaliai. Dabar aš visiškai sutinku su terminu „sovietinė okupacija“, kai kalbama apie sovietinį režimą. Palaikau savo šalies nepriklausomybę, jos narystę Europos Sąjungoje. Tikiuosi, kad Lietuva įveiks laikinas kliūtis ir taps klestinčia Europos šalimi.

Mano asmeninis gyvenimas yra laimingas. Universitete sutikau puikią žydę merginą. Polina Aibinder buvo medicinos fakulteto studentė. Mus daug kas siejo. Abu gimėme mažuose Lietuvos miesteliuose. Ji gimė Kupiškyje 1930 metais. Jos tėvas Zėlikas Aibinderis buvo siuvėjas, mama – namų šeimininkė. Polina turėjo seserį Rozą Aibinder. 1941 metais ji nesugebėjo išvykti į evakuaciją ir iškentė visą Vilniaus geto siaubą [33](#). Roza išgyveno. Netrukus po karo ji išvyko į Izraelį, kur iki šiol gyvena. 1941 metais Polina su tėvais pabėgo iš miesto ir buvo evakuota į Čiuvašiją. Grįžus, Polinos šeima įsikūrė Vilniuje. Pradėjau susitikinėti su Polina. 1951 metais mes susituokėme. Vestuvės buvo labai kuklios. Užregistravome santuoką vietiniame civilinės metrikacijos biure ir atšventėme su artimiausiais draugais tetos bute, nes mūsų bute nebuvo vietos. Apsigyvenome mano mamos bute. 1952 metais gimė mūsų vyresnysis sūnus. Pavadinome jį Davidu mano brolio garbei. Antrasis sūnus Ilja gimė 1957 metais.

Mūsų šeima gyveno kaip ir visos paprastos sovietinės šeimos – nuo algos iki algos. Neturėjome turtų, bet gyvenome visai padoriai. Mano žmona dirbo gydytoja. Vaikai ėjo į darželį, paskui į mokyklą. Mama padėjo mums kaip galėdama. 1960-ųjų pradžioje ji pradėjo vis labiau negaluoti. Ji gulėjo ant patalo ir 1965 metais mirė. Palaidojome ją kapinių žydiškoje dalyje [34](#), bet be žydiškų ritualų. Kiekvienais metais važinėjome atostogauti, kartais su vaikais. Kaip dauguma vilniečių, važiuodavome į sanatorijas [poilsio centrai SSSR] [35](#) Palangoje [populiarus Lietuvos kurortas prie Baltijos jūros]. Gaudavome profsąjungų kelialapius ir turėjome mokėti tik 30% kelionės kainos, taigi galėjome sau leisti atostogauti kiekvienais metais. Vaikai vyko į pionierių stovyklas Lietuvoje. 1970-ųjų pradžioje nusipirkome automobilį ir pradėjome keliauti po Lietuvą. Nuvažiavome į Krymą ir Karpatus Ukrainoje. Po poros metų gavau žemės plotą sodui. Tuo metu buvo plačiai paplitę kolektyviniai sodai ir žmonės gaudavo 600 kvadratinių metrų sklypus. Sklypas buvo mažas, o namelis negalėjo viršyti 32 kvadratinių metrų. Mums patiko rūpintis sodu, daržu ir gėlynu. Visi sutilpome name – mes, vaikai, anūikai. Kai namo dydžio apribojimai buvo atšaukti, namelį padidinau. Dabar mes turime padorų šildomą vasarnamį.

Davidas baigė Vilniaus universiteto matematikos fakultetą. Jis puikiai mokėsi, bet vistiek dėl darbo kilo problemų. Jis gavo privalomą darbo paskyrimą dirbti matematikos mokytoju pagrindinėje mokykloje, nors buvo antras pagal pažangumą studentas ir svajojo apie mokslinį darbą. Galiausiai, aš suradau jam darbo vietą – tiriamąjį darbą Universitete, bet Davidas buvo nusivylęs: atlyginimas buvo menkas, jokių karjeros galimybių, jokio savarankiško darbo. Jis turėjo šeimą – žmoną Lizą, žydę, ji dirbo sąskaitininke, ir dvi dukras Eleną ir Anną, gimusias pamečiui 1982 ir 1983 metais. 1990-ųjų pradžioje Davidas su šeima išvyko į Izraelį. Jam ten gerai sekasi. Jis matematikas/ programuotojas. Žmona dirba sąskaitininke. Mano mylimos anūkės atitarnavo privalomą tarnybos laiką Izraelio armijoje. Dabar abi studijuoja Haifos universitete. Sūnaus šeima gyvena Petakh Tikvah. Buvau pas juos keletą kartų. Džiaugiuosi, kad sūnus sugebėjo pasiekti savo tikslus.

Jaunesnysis sūnus Ilja taip pat baigė Vilniaus Universitetą. Jis istorikas. Jo žmona Larisa yra Ukrainos žydė. Sovietinės santvarkos metais ji, kaip daugelis jaunų žydų, atvyko į Vilnių stoti į aukštąją mokyklą, nes Lietuvoje tai buvo daug lengviau nei kitose respublikose. [Lietuvoje buvo santykinai mažesnė žydų diskriminacija stojant į aukštąsias mokyklas nei likusioje Sovietų Sąjungoje.] Larisa baigė universiteto rusų kalbos fakultetą, apsigynė kandidatinę disertaciją. Larisa dabar užsiiminėja judaika. Ilja turi du vaikus – vyresnioji Olga, gimusi 1986 metais, įstojo į Maskvos Universiteto Judaikos fakultetą. Ji studijuoja žydų filologiją. Mano vienintelis anūkas Aleksandras, kurį vadinu Šašenka – visus savo anūkus vadinu mažiūnais vardais: Lenočka, Anečka, Olenka [rušiški mažiūnais vardais Elenos, Annos ir Olgos vardai] – gimė 1989 metais ir baigia šiais metais Vilniaus žydų mokyklą. Beje, Vilniaus žydų mokykla yra valstybinė, ne privati.

Kitas, žydams tikriausiai pats svarbiausias dalykas, yra žydiško gyvenimo atsigavimas, įmanomu tapęs po perestroikos ir Lietuvos nepriklausomybės. Dabar grįžtu į gyvenimą, prie kurio buvau pratęs prieš daug daug metų. Tuo metu, kai susikūrė Izraelio valstybė, kai ji kariavo – Šešių dienų karą [36](#), Yom Kipurą karą [37](#) ir pan., aš, kaip ir daugelis kitų, negalėjau nesižavėti Izraeliu. Daug žmonių demonstravo solidarumą su Izraelio tauta. Aš tylėjau per partinius susirinkimus, kai mano žmonės buvo niekinami. Dabar aš didžiuojuosi Izraeliu ir esu laimingas, kad mano sūnus tenai gyvena. Negalvoju apie išvykimą. Negaliu padalinti savęs kiekvienam savo sūnui ir kiekvienai savo tėvynei. Palikime taip, kaip yra. Be to, mano Polina labai silpna. Prieš keletą metų dėl jos ligos turėjau išeiti į pensiją. Dabar ji retai išeina iš namų.

Kai atsistatydinau iš universiteto, įsidarbinau universiteto psichologinėje laboratorijoje, tyrinėjančioje švietimo temas. Tuo pat metu neseniai atsidariusi žydų mokykla man pasiūlė dėstyti žydų istoriją. Pasirodė, kad aš mokausi kartu su savo mokiniais, tiesiog vienoje klasėje aukščiau. Vaikystėje ir paauglystėje nesimokiau žydų istorijos ir dabar atvėriau sau šį nuostabų istorijos pasaulį. Dirbau iki 2004 metų ir jau metai, kaip ilsiuosi. Nors negalėčiau to vadinti poilsiu. Anksčiau, kai mano jaunesnysis sūnus labai susidomėjo Holokaustu, pradėjau rinkti medžiagą apie šį siaubingą žydų istorijos puslapį ir supratau, kaip mane traukia žydų gyvenimas ir bendruomenė. Tikriausiai, tai buvo vidinis postūmis daryti viską įmanomą ir neįmanomą, kad Lietuvos žydija atsigautų. Dabar esu Lietuvos žydų bendruomenės tarybos narys ir galiu dėti visas pastangas dėl bendruomenės. Netapau religingu; mano šeima mini žydiškas šventes ir laikosi privalomo pasninko per Yom Kipurą, pagerbdami protėvius ir milijonus žuvusiųjų.

Labai myliu Lietuvą. Dabar man patinka dalykai, kurių iš karto nepriėmiau – žlugusi sovietinė santvarka buvo tarsi šviežio oro gūsis, kurio būtinai reikėjo mano šalies egzistavimui, tačiau Lietuvos politikoje yra dalykų, kuriems nepritariu, t.y. atmetimas visų dalykų, susijusių su SSSR. Nemanau, kad taip elgtis yra teisinga. Man nepatinka neigiamas požiūris į pergalę prieš fašizmą. Daug žmonių čia galvoja, kad mes turėjome kovoti kartu su Hitleriu prieš SSSR. Aš griežtai prieš tokią nuomonę. Hitleris užgrobė pusę Europos, pavergė ir sunaikino milijonus žmonių. Buvau fronte ir žinau: bendromis pastangomis mes pasiekėme pergalę prieš fašizmą ir neturime to pamiršti. Tikiuosi, kad mano šalis su metais įveiks sunkumus.

ŽODYNĖLIS:

1 Lietuvos nepriklausomybė

nuo XVIII amžiaus papuolusi į Rusijos Imperijos sudėtį, Lietuva atgavo nepriklausomybę po Pirmojo

Pasaulinio karo, kai 1918 metų lapkritį žlugo dvi galingos kaimyninės šalys – Rusija ir Vokietija. Nors, priešindamasi Sovietų Rusijos puolimui, Lietuva 1920 metais atidavė Lenkijai daugiatautį ir daugiakultūrinį Vilniaus (Vilna, Wilno) miestą, į kurį pretendavo abi šalys ir dėl kurio liko karinėje padėtyje iki 1927 metų. 1923 metais Lietuvai pasisekė užimti iki tol prancūzų valdomą (nuo 1919 metų) Memelio teritoriją ir uostą (Klaipėdą). Lietuvos Respublika išliko nepriklausoma iki sovietų okupacijos 1940 metais.

2 Didysis Tėvynės karas

1941 metų birželio 22 dieną 5 valandą ryto nacistinė Vokietija nepaskelbusi karo užpuolė Sovietų Sąjungą. Prasidėjo taip vadinamas Didysis Tėvynės karas. Vokietijos blickrygui, žinomam kaip Barbarosos operacija, beveik pasisekė per kelis vėlesnius mėnesius nugalėti Sovietų Sąjungą. Nelaukta užklupta sovietų kariuomenė pirmosiomis karo savaitėmis prarado ištisas armijas ir daugybę amunicijos puolant vokiečiams. Iki 1941 metų lapkričio Vokietijos kariuomenė užgrobė Ukrainą, apsiautė Leningradą, antrą pagal dydį Sovietų Sąjungos miestą, ir grasino Maskvai. Sovietų Sąjungai karas baigėsi 1945 metų gegužės 9 dieną.

3 Darbo armija

Ją sudarė šaukiamojo amžiaus vyrai, kuriems sovietų valdžia nepatikėjo nešioti ginklo. Tai buvo žmonės, gyvenę 1940 metais SSSR aneksuotose teritorijose (Rytų Lenkija, Baltijos valstybės, Karelija, Besarabija ir šiaurinė Bukovina), taip pat Sovietų Sąjungoje gyvenę etniniai vokiečiai. Darbo armija dirbo siunkius darbus miškuose ar kasyklose. Per pirmą karo žiemą, 30 procentų darbo armijos šauktnių mirė nuo bado ir sunkaus darbo. Darbo armijos žmonių skaičius staigiai sumažėjo, kai didesnioji kontingento dalis buvo pervesta į tautinius estų, latvių ir lietuvių korpusus, suformuotus 1942 metų pradžioje. Likę darbo armijos padaliniai veikė iki karo pabaigos.

4 Palaikyti ryšius su giminėmis užsienyje

valdžia galėjo suimti žmogų, susirašinėjantį su giminėmis užsienyje ir apkaltinti jį šnipinėjimu, išsiųsti į koncentracijos stovyklą ar netgi nuteisti mirties bausme.

5 Baltijos valstybių (Estijos, Latvijos ir Lietuvos) okupacija

nors Molotovo – Ribentropo paktas lietė tik Latviją ir Estiją, kaip sovietų įtakos sferos dalis Rytų Europoje, pagal papildomą protokolą (pasirašytą 1939 metų rugsėjo 28 dieną) didžioji Lietuvos dalis taip pat atiteko sovietams. Trys valstybės buvo priverstos pasirašyti su SSSR „Gynybos ir tarpusavio pagalbos paktą“, leidžiantį sovietams dislokuoti kariuomenę jų teritorijose. 1940 metų birželį Maskva paskelbė ultimatumą reikalaujama vyriausybių pakeitimo ir Baltijos Respublikų okupacijos. Trys šalys buvo inkorporuotos į Sovietų Sąjungą kaip Estijos, Latvijos ir Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos.

6 Salaspilis

didžiausia koncentracijos stovykla Latvijoje, įkurta prie geležinkelio netoli Rygos. Iš viso čia buvo nužudyta 53000 žmonių iš įvairių šalių. Nužudytieji buvo keliais sluoksniais guldomi duobėse, užimančiose maždaug 2600 kvadratinų metrų. Belaisviai taip pat dirbo durpyne, kalkių fabrike ir

kt. Dabar buvusioje koncentracijos stovyklos vietoje yra memorialas ir muziejus „Išmėginimų kelias“.

([http://www.logon.org/_domain/holocaustrevealed.org/Latvia/Latvian_Holocaust .htm](http://www.logon.org/_domain/holocaustrevealed.org/Latvia/Latvian_Holocaust.htm))

7 Vardų sulietuvinimas

savanoriškas pavardžių sulietuvinimas buvo įvestas Pirmosios Lietuvos Respublikos metais, uždraustas sovietų okupacijos (1939-1991) metais ir vėl įvestas Antrosios Respublikos metais. Dažnai tai reiškia būdingos lietuviškos „-as“ galūnės pridėjimą prie pavardės.

8 Žydai Lietuvos parlamente

Lietuvai atgavus nepriklausomybę (1918), Seime (Parlamente) maždaug 30% atstovų buvo žydų kilmės. Po 1926 metų perversmo Seimas buvo paleistas, įsigalėjo autoritarinis valdymas ir žydų atstovavimo vyriausybėje nebeliko.

9 Valstybės perversmas Lietuvoje 1926 metais

pagal 1920 metų Lietuvos Konstituciją, šalis buvo paskelbta demokratine respublika. Ateinančiais metais Seime (parlamente) daugumą turėjo konservatorių ir liberalų frakcijos. 1926 metų gruodžio 17 dieną įvyko konservatorių sukeltas valstybės perversmas, kuriam vadovavo konservatorių lyderis Antanas Smetona. Visi liberalai ir kairiųjų partijų atstovai buvo išmesti iš Seimo, išrinkusio Antaną Smetoną prezidentu, o Augustiną Voldemarą ministru pirmininku. 1929 metais Smetona privertė Voldemarą atsistatydinti ir prisiėmė visišką diktatorišką valdžią. Jis buvo perrinktas 1931 ir 1938 metais. (Šaltinis: http://www2.omnitel.net/ramunas/Lietuva/lt_history.shtml)

10 Smetona, Antanas (1874 - 1944)

Lietuvos politikas, Lietuvos prezidentas. Teisininkas pagal profesiją, jis vadovavo autonomijos judėjimui kaip Lietuva buvo Rusijos Imperijos sudėtyje. Jis buvo laikinas Lietuvos prezidentas (1919 – 1920) ir buvo išrinktas prezidentu po 1926 metų. 1929 metais privertė ministrą pirmininką Augustiną Voldemarą atsistatydinti ir įvedė visišką diktatūrą. Po to, kai Lietuva buvo SSSR okupuota (1940), Smetona pabėgo į Vokietiją ir vėliau (1941) – į Jungtines Valstijas.

11 Betar

Britų Trumpledor (hebrajiškai), reiškiantis Trumpledor organizaciją. Dešiniojo sparno revizionistinis žydų jaunimo judėjimas. Ji 1923 metais Rygoje įkūrė Vladimiras Žabotinskis, pagerbdamas J.Trumpledorą, pirmąjį Palestinoje užmuštą kovotoją, ir Betar tvirtovę, kuri buvo didvyriškai ilgus mėnesius ginama per Bar Kohba sukilimą. Organizacijos tikslas buvo skelbti revizionistų programą ir ruošti jaunimą kovai ir gyvenimui Palestinoje. Ji organizavo tiek legalią, tiek nelegalią emigraciją. Tai buvo pusiau karinė organizacija, jos nariai dėvėjo uniformas. Jos nariai palaikė idėją kurti žydų legioną Palestinos išvadavimui. 1936-39 metais Betar populiarumas mažėjo. Karo metais daugelis jos narių suformavo partizanų grupes.

12 Pasaulinė Makabi draugija

tarptautinė žydų sporto organizacija, susiformavusi XIX amžiaus pabaigoje. Vis daugiau jaunų Rytų Europos žydų, įsitraukusių į sionizmo judėjimą, jautė, kad viena svarbiausių sąlygų kuriant tautos namus Palestinoje yra žydų kvartaluose gyvenančių jaunuolių fizinis lavinimas ir sveikatos gerinimas. Todėl daugelyje Rytų ir Centrinės Europos šalių buvo įkurti gimnastikos klubai, vėliau pavadinti Makabi. Judėjimas greitai plėtėsi į kitas Europos šalis ir į Palestiną. 1921 metais buvo įsteigta Pasaulinė Makabi draugija. Mažiau nei per dvidešimt metų jos narių skaičius pasiekė 200,000, o skyriai atsiradė daugumoje Europos šalių, taip pat Palestinoje, Australijoje, Pietų Amerikoje, Pietų Afrikoje ir pan.

13 Didysis teroras (1934 - 1938)

Didžiojo teroro, arba Didžiojo valymo, kuris apėmė parodomuosius buvusių Stalino bolševikinių oponentų teismo procesus 1936 - 1938 metais ir labiausiai siautėjo 1937 metais, milijonai nekaltų sovietinių piliečių buvo išsiųsti į darbo stovyklas ar nužudyti kalėjimuose. Pagrindiniu Didžiojo teroro taikiniu buvo komunistai. Daugiau kaip pusė areštuotųjų jų suėmimo momentu priklausė Komunistų partijai. Karinės pajėgos, Komunistų partija ir vyriausybė apskritai buvo išvalyta nuo visų tariamai disidentiškų asmenų; aukos dažniausiai būdavo nuteisiamos mirties bausme arba ilgiems katorgiško darbo metams. Daugelis valymo akcijų buvo atliekamos slapta ir tik keletas bylų buvo nagrinėjamos viešai „parodomuosiuose procesuose“. Teroras nulsėjo 1939 metais ir iki to laiko Stalinas sugebėjo visiškai palenkti partiją ir visuomenę savo valdžiai. Sovietų visuomenė buvo taip suskaldyta ir žmonės taip bijojo represijų, kad masinių areštų daugiau nebereikėjo. Stalinas valdė kaip absoliutusa Sovietų Sąjungos diktatorius iki savo mirties 1953 metų kovo mėnesį.

14 Deportacijos iš Baltijos šalių (1940 - 1953)

Sovietų Sąjungai okupavus tris Baltijos valstybes (Estiją, Latviją ir Lietuvą), 1940 metų birželio mėnesį, kaip sovietinio režimo įtvirtinimo dalis, prasidėjo masinės vietos gyventojų deportacijos. Jų aukomis daugiausiai, bet ne išimtinai, buvo režimui nepageidautini asmenys: vietinė buržuazija ir anksčiau politiškai aktyvūs visuomenės sluoksniai. Trėmimai į tolimus Sovietų Sąjungos rajonus nenutrūkstamai tęsėsi iki Stalino mirties. Pagrindinė trėmimų banga buvo 1941 metų birželio 11 - 14 dienomis, kai 36,000 daugiausiai politiškai aktyvių žmonių buvo deportuoti. Trėmimai atsinaujino, kai Sovietų Armija atsiėmė tris šalis iš nacistinės Vokietijos 1944 metais. Partizaninis karas prieš sovietinius okupantus tęsėsi iki 1956 metų, kada paskutis būrys buvo sunaikintas. 1948 metų birželio - 1950 metų sausio mėnesiais, SSSR Aukščiausiosios Tarybos dekretu dėl „piktybiško vengimo dirbti žemės ūkyje ir antvisuomeninio bei parazitinio gyvenimo būdo“ buvo išstremta 52,541 žmogus iš Latvijos, 118,599 žmonės iš Lietuvos ir 32,450 žmonių iš Estijos. Bendras trėmtinių skaičius trijuose respublikose siekia 203,590. Tarp jų buvo ištisos lietuvių šeimos iš įvairių visuomenės sluoksnių (valstiečiai, darbininkai, inteligentija), visi, kas galėjo priešintis režimui, ar buvo tokiais laikomi. Dauguma trėmtinių mirė svečioje šalyje. Be to, maždaug 100,000 žmonių buvo sušaudyti ar žuvo akcijų metu kaip partizaninės kovos dalyviai ir dar 100,000 buvo nuteisti 25 metams lageriuose.

15 Komjaunimas

Komunistinė jaunimo politinė organizacija, įkurta 1918 metais. Komjaunimo uždavinys buvo skleisti komunizmo idėjas ir įtraukti jaunus darbininkus ir valstiečius į Sovietų Sąjungos kūrimą. Komjaunimas taip pat siekė komunistiškai auklėti darbo jaunimą, įtraukiant jį į politinę kovą,

paremtą teorinėmis žiniomis. Komjaunimas buvo populiariesnis už Komunistų partiją, nes dėl savo švietėjiškų tikslų galėjo priimti neišsilavinusius jaunos darbininkus, tuo metu, kai partijos nariai privalėjo būti bent minimaliai politiškai išprusę.

16 Kolūkis

Sovietų Sąjunga nuo 1927 metų pradėjo vykdyti laipsniškos ir savanoriškos žemės ūkio kolektyvizacijos politiką, skatinančią maisto produktų gamybą, kartu išlaisvinant darbo jėgą ir kapitalą, reikalingą pramonės vystymui. 1929 metais tik 4% ūkių priklausė kolūkiams, todėl Stalinas įsakė konfiskuoti valstiečių žemę, įrankius ir gyvulius; kolūkis pakeitė šeimyninius žemės ūkius.

17 Darbadieniai

iki 1966 metų - darbo matas sovietiniuose kolektyviniuose ūkiuose. Dirbant vieną dieną buvo galima užsidirbti nuo 0.5 iki 4 darbadienių. Rudenį nuėmus derlių, kolektyvinio ūkio administracija paskaičiuodavo vieno darbadienio kainą piniginiu ar maisto produktų ekvivalentu (pagal gautą pelną).

18 Šešioliktoji lietuviškoji divizija

buvo suformuota 1941 metų gruodžio 18 dienos sovietų sprendimu, ją sudarė aneksuotos buvusios Lietuvos Respublikos piliečiai. Lietuviškąją diviziją sudarė 10,000 žmonių, 34,2% iš kurių buvo žydai. Ji buvo gerai apginkluota ir sukomplektuota iki 1942 metų liepos 7 dienos. 1943 metais divizija dalyvavo Kursko mūšyje, kariavo Baltarusijoje ir buvo Kalinino fronto dalimi. Iš viso, ji išvadavo daugiau kaip 600 kaimų ir miestų, paėmė į nelaisvę 12,000 vokiečių kareivių. 1944 metų vasarą divizija dalyvavo vaduojant Vilnių, prisijungdama prie 3-jo Baltarusijos fronto, kovėsi Kurše ir išvijo apsuptą vokiečių kariuomenę iš Memelio (Klaipėdos). Po pergalės, divizijos štabas įsikūrė Vilniuje, 1945-46 metais dauguma veteranų buvo demobilizuoti, bet kai kurie karininkai pasiliko Sovietinėje Armijoje.

19 : Stalingrado mūšis (1942 metų liepos 17 - 1943 metų vasario 2)

Stalingrado, Pietvakarių ir Dono frontai sustabdė Vokietijos armijų puolimą netoli Stalingrado. 1942 metų lapkričio 19-20 dienomis sovietų kariuomenė perėjo į puolimą ir apsupo 22 vokiečių divizijas (330 tūkstančių žmonių) Stalingrado prieigose. Sovietų kariuomenė sustabdė šį vokiečių persigrupavimą. 1943 metų sausio 31 dieną 6-sios Vokiečių armijos likučiai, vadovaujami generolo feldmaršalo Pauliaus, pasidavė (91 tūkstantis žmonių). Pergalė Stalingrado mūšyje turėjo didžiulę politinę, strateginę ir tarptautinę reikšmę.

20 Pirmasis Pabaltijo frontas

„frontas“ buvo didžiausias sovietų karinis darinys Antrojo Pasaulinio karo metu; iš viso buvo įkurti 52 „frontai“, kiekvienas pavadintas regiono, miesto ar kitu geografiniu jo buvimo vietos vardu. Pirmasis Pabaltijo frontas buvo įkurtas 1943 metų spalio mėnesį ir vykdė Baltijos respublikų ir Baltarusijos išvadavimo operacijas, veikė iki 1945 metų kovo mėnesio.

21 Šlovės ordinas

yra trijų laipsnių Šlovės ordinais. Buvo įsteigtas SSSR Aukščiausiosios Tarybos 1943 metų lapkričio 8 dienos dekretu. Šiuo ordinu buvo apdovanojami Sovietų Armijos eiliniai ir seržantai, aviacijoje – jaunesnieji leitenantai, parodę drąsą ir narsą kovose už Tėvynę.

22 Politrukas (politinis vadovas)

šie „komisarai“, kaip juos iš pradžių vadino, vykdė ypatingą oficialią ir neoficialią savo karinio dalinio tarnybos draugų kontrolę. Politrukai taip pat prisidėjo prie partijos interesų sklaidos SSSR šauktiniams vesdami marksizmo-leninizmo užsiėmimus. „Zampolitai“, arba politiniai karininkai, armijoje atsirado pulko lygyje, taip pat laivyne ir aviacijoje, aukštesniuose ir žemesniuose lygiuose jų pareigos ir funkcijos buvo vienodos. Sovietų Armijoje pulką sudarė 2000-3000 žmonių, tai buvo žemiausias karinio vadovavimo lygis, kuris pagal doktriną jungė visus ginklus (pėstininkus, šarvuočius, artileriją ir palaikymo tarnybas) ir galėjo nepriklausomai vykdyti karines užduotis. Pulku vadovavo pulkininkas, arba pulkininkas leitenantas, su leitenantu ar majoru zampolitu, oficialiai vadinamu „vado pavaduotoju politiniams reikalams“.

23 Kenigsbergo šturmas

prasidėjo 1945 metų balandžio 6 dieną, jame dalyvavo Antrasis ir Trečiasis baltarusijos frontai ir dalis Pirmojo Pabaltijo fronto pajėgų. Jis vyko kaip sprendžiamosios Rytų Prūsijos operacijos, kurios tikslas buvo sutriuškinti didžiausios vokiečių karinės grupuotės Rytų Prūsijoje ir šiaurės Lenkijoje pasipriešinimą, dalis. Vyko žūtbūtiniai mūšiai. 1945 metų balandžio 9 dieną Trečiojo Baltarusijos fronto pajėgos šturmavo ir užėmė miestą ir Kenigsbergo tvirtovę. Kova už Rytų Prūsiją buvo kruviniausia 1945 metų kampanija. Sovietų Armijos nuostoliai viršijo 580,000 žmonių (127,000 buvo sužeistieji ir dingę be žinios). Vokiečiai neteko maždaug 500,000 žmonių (300,000 buvo sužeistieji ir dingę be žinios). Po Antrojo Pasaulinio karo, Potsdamo konferencijos (1945) sprendimu, šiaurinė Rytų Prūsijos dalis, įskaitant Kenigsbergą, buvo prijungta prie SSSR ir miestas pervadintas Kaliningradu.

24 Kampanija prieš „kosmopolitus“

Kampanija prieš „kosmopolitus“, t.y. žydus, prasidėjo nuo straipsnių centrinėje Komunistų partijos spaudoje 1949 metais. Kampanija buvo tiesiogiai nukreipta prieš žydų inteligentus ir tai buvo pirmasis viešas sovietų žydų, kaip žydų, puolimas. „Kosmopolitai“ rašytojai buvo apkaltinti neapykanta rusų liaudžiai, sionizmo palaikymu ir pan. Daug jidiš kalba kūrusių rašytojų, taip pat Žydų antifašistinio komiteto vadovai buvo areštuoti 1948 metų lapkričio mėnesį apkaltinus juos ryšiais su sionizmu ir Amerikos imperializmu. Mirties bausmė jiems buvo slapta įvykdyta 1952 metais. Antisemitinis „Gydytojų sąmokslas“ prasidėjo 1953 metų sausį. Antisemitizmo banga sklido po visą SSSR. Žydai buvo metami iš pareigų, pasklido gandai apie artėjančias masines žydų deportacijas į rytinę SSSR dalį. Stalino mirtis 1953 metų kovo mėnesį kampaniją prieš „kosmopolitus“ pabaigė.

25 Privalomas darbo paskyrimas SSSR

aukštųjų mokyklų absolventai turėjo privalomai 2 metus atidirbti pagal aukštosios mokyklos išduotą paskyrimą. Privalomai atidirbę pagal paskyrimą, jaunuoliai galėdavo įsidarbinti pagal savo norą bet kokiame mieste ar organizacijoje.

26 Michoelsas, Solomonas (1890 - 1948) (tikroji pavardė Vovsi)

žymus sovietinis aktorius, režisierius ir pedagogas. Dirbo Maskvos valstybiniame žydų teatre, nuo 1929 metų buvo jo meno vadovu. Jis režisavo filosofinius, ryškius ir monumentalius kūrinus. Michoelsas buvo nužudytas Valstybės Saugumo ministerijos įsakymu.

27 Žydų antifašistinis komitetas

įkurtas Kuibyševe 1942 metų balandžio mėnesį, jo paskirtis – tarnauti sovietų užsienio politikos ir kariniams interesams žiniasklaidoje, taip pat per asmeninius kontaktus su žydais užsienyje, ypač Didžiojoje Britanijoje ir Jungtinėse Valstijose. Komiteto pirmininku buvo Solomonas Michoelsas, garsus Maskvos valstybinio žydų teatro aktorius ir režisierius. Metai po įkūrimo, Komitetas persikėlė į Maskvą ir tapo vienu svarbiausių žydų kultūros ir jidiš literatūros centrų nuo vokiečių okupacijos pradžios. Kelis kartus per savaitę Komitetas transliavo pro-sovietines propagandines laidas užsienio klausytojams, pasakodamas apie antisemitizmo nebuvimą ir milžiniškas anti-nacistines sovietų kariuomenės pastangas. 1948 metais Michoelsą nužudė Stalino slaptieji agentai. Kaip naujai pradėtos oficialios antisemitinės kampanijos dalis, Komitetas lapkričio mėnesį buvo išformuotas, o dauguma jo narių – areštuoti.

28 Gydytojų sąmokslas

Gydytojų sąmokslas buvo tariamas Maskvos gydytojų grupės susitarimas nužudyti svarbiausius vyriausybės ir partinius vadovus. 1953 metų sausį sovietinė spauda pranešė, kad devyni gydytojai, šeši iš jų žydai, buvo suimti ir pripažino savo kaltę. Stalinui mirus 1953 metų kovo mėnesį, teismo procesas taip ir neįvyko. Oficialus partijos laikraštis „Pravda“ vėliau paskelbė, kad kaltinimai gydytojams buvo sufalsifikuoti, jų prisipažinimai išgauti kankinant. Šis atvejis buvo vienas iš didžiausių antisemitizmo pasireiškimų Stalino valdymo metu. Savo slaptame pranešime 20-me Partijos suvažiavime 1956 metais Chruščiovas sakė, kad Stalinas planavo pasinaudoti „sąmokslu“ valant aukščiausią sovietų vadovybę.

29 20-tas Partijos suvažiavimas

Sovietų Sąjungos Komunistų partijos 20-me suvažiavime 1956 metais Chruščiovas viešai pasmerkė Stalino kultą ir pakėlė slaptumo uždangą nuo to, kas vyko SSSR Stalino valdymo metais.

30 Perestroika [Persitvarkymas]

sovietų ekonominė ir socialinė politika 1980-jų metų pabaigoje, siejama su sovietų politiko Michailo Gorbačiovo vardu. Pavadinimas reiškia pastangas pakeisti sustingusią, neefektyvią komandinę Sovietų Sąjungos ekonomiką decentralizuota, į rinką organizuota ekonomika. Pramonės vadovai ir vietos valdžia ir visi partiniai vadovai gavo didesnę savarankiškumą, buvo įvesti atviri rinkimai, siekiant demokratiškesnio Komunistų partijos organizavimo. 1991-siais perestroika silpnėjo ir netrukus išblėso, suirus SSSR.

31 Sovietų/ Rusijos moksliniai laipsniai

pouniversitetinės studijos Sovietų Sąjungoje (aspirantūra ar ordinatūra medicinos studentams), kurios paprastai trukdavo tris metus ir baigdavosi disertacijos gynimu. Ją apgynę studentai gaudavo „mokslų kandidato“ laipsnį. Jei asmuo norėdavo tęsti mokslinius tyrimus, jis turėjo teikti paraišką doktorantūrai. Kad gautų daktaro laipsnį, žmogus turėjo reikštis akademinėje veikloje, publikuoti straipsnius ir parašyti originalią disertaciją. Galiausiai, jis/ ji gaudavo „mokslų daktaro“ laipsnį.

32 Lietuvos Respublikos atkūrimas

1990 metų kovo 11 dieną Lietuvos Aukščiausioji taryba paskelbė Lietuvą nepriklausoma respublika. Sovietinė valdžia Maskvoje atsisakė pripažinti Lietuvos nepriklausomybę ir paskelbė ekonominę šalies blokadą. 1991 metų vasario mėnesio referendume daugiau kaip 90% dalyvių (dalyvavimas buvo 84%) balsavo už nepriklausomybę. Vakarų valstybės galiausiai pripažino Lietuvos nepriklausomybę, tai 1991 metų rugsėjo 6 dieną padarė ir SSSR. 1991 metų rugsėjo 17 dieną Lietuva įstojo į Jungtines Tautas.

33 Vilniaus getas

95% iš paskaičiuotų 265000 Lietuvos žydų (254000 žmonės) buvo nužudyti nacių okupacijos metu, jokia kita bendruomenė taip stipriai nenukentėjo per Antrąjį pasaulinį karą. Vokiečiai okupavo Vilnių 1941 metų birželio 26 dieną ir netrukus mieste buvo įrengti du getai, kuriuos skyrė Niemiecka (Vokiečių) gatvė, einanti kiekvieno geto pakraščiu. Rugsėjo 6 dieną visi žydai buvo suvaryti į getus, pradžioje atsitiktinai į 1-mą arba į 2-ą. Visą rugsėjį žydus nepertraukiamai žudė Einsatzkommando būriai. Vėliau amatininkai su šeimomis buvo perkelti į 1-mą getą, visi kiti – į 2-ą. „Yom Kipur“ akcijos metu spalio 1 dieną buvo nužudyta 3000 žydų, per tris papildomas spalio mėnesio akcijas buvo likviduotas visas 2-sis getas, vėliau nužudyti ir 9000 gyvų likusių žydų. 1941 metų pabaigoje oficialus geto kalinių skaičius buvo 12,000 žmonių, 1943 metais jis išaugo iki 20000 vėl vėlesnių atvežimų. 1943 metų rugpjūčio mėnesį daugiau kaip 7000 žmonių buvo išsiųsti į įvairias darbo stovyklas Lietuvoje ir Estijoje. Vilniaus getas buvo likviduotas 1943 metų rugsėjo 23-24 dienomis, vadovaujant Bruno Kittel. Rossa aikštėje vyko atranka – galintys dirbti buvo išsiųsti į darbo stovyklas Latvijoje ir Estijoje, visi kiti – į įvairias mirties stovyklas Lenkijoje. 1943 metų rugsėjo 25 dieną Vilniuje oficialiai liko tik 2000 žydų, dirbusių mažose darbo stovyklose, ir daugiau kaip 1000 slapstėsi už miesto bei buvo palaipsniui gaudomi. Tie, kuriems buvo leista gyventi, dirbo „Kailio“ ir HKP fabrikuose iki 1944 metų birželio 2 dienos, kada 1800 buvo sušaudyti, o mažiau nei 200 žmonių slapstėsi ir liko gyvi, kol Raudonoji Armija išlaisvino Vilnių 1944 metų liepos 13 dieną.

34 Kapinių žydiškoji dalis

SSSR miesto kapinių teritorija buvo skirstoma į skirtingas dalis. Čia buvo bendrasis plotas, vaikų plotas, žymių kariškių plotas, žydų plotas, politinių vadovų plotas ir pan. Kai kuriuose sovietų miestuose tebebuvo atskiros žydų kapinės, kituose jos buvo uždarytos, dažniausiai prisidengiant techninėmis priežastimis. Šeima galėdavo apsispręsti, kaip laidoti velionį: pvz., žydą kariškį galima buvo laidoti arba kariškių, arba žydiškoje dalyje. Toks kapinių padalinimas vis dar galioja daugelyje buvusios SSSR vietų.

35 Sanatorijos SSSR

daugelio SSSR gamyklų ir viešųjų įstaigų profsąjungos statėsi sanatorijas, poilsio namus ir vaikų sveikatingumo centrus, kur darbuotojai galėjo atostogauti, mokėdami tik 10 procentų nuo faktinės poilsiaavimo kainos. Teoriškai, kiekvienas darbuotojas galėjo taip vieną kartą atostogauti kiekvienais metais, tačiau realybėje atostogų kelialapių trūko ir juos dažniausiai gaudavo tik vadovaujantys darbuotojai.

36 Šešių dienų karas

pirmuosius smūgius Šešių dienų kare 1967 metų birželio 5 dieną smogė Izraelio karinė aviacija. Visas karas tęsėsi tik 132 valandas ir 30 minučių. Egipto pusės priešinimasis truko tik keturias dienas, o Jordano pusės – tris dienas. Nepaisant karo trumpumo, tai buvo vienas iš dramatiškiausių ir žūtbūtinųjų karų, kuriuos Izraelis kariavo prieš visas arabų tautas. Karas baigėsi krize, kuri dar ilgai tęsėsi. Šešių dienų karas sustiprino įtampą tarp arabų tautų ir Vakarų pasaulio, nes pakito arabų tautų galvosena ir politinės orientacijos.

37 Yom Kipuro karas

1973 metų arabų – Izraelio karas, dar žinomas kaip Yom Kipuro arba Ramadano karas, kuriame kariavo Izraelis iš vienos pusės ir Egiptas ir Sirija iš kitos pusės. Tai buvo ketvirtas didelis karinis konfliktas tarp Izraelio ir arabų valstybių. Karas tęsėsi tris savaites: jis prasidėjo 1973 metų spalio 6 dieną ir baigėsi spalio 22 dieną Sirijos fronte ir spalio 26 dieną Egipto fronte.